

روند تحقیقات جغرافیایی در ایران
استاد دکتر محمد حسن گنجگی

مقدمه

جغرافیدانان ایرانی و بخصوص طبقه متخصصی که تدریس دانشگاهی را پیشه خود قرار داده‌اند و متأسفانه تعداد آنها در سطح کشور هنوز به یکصد نفر نرسیده ناگزیر بیشتر اوقات خود را صرف مطالعه به منظور تدریس می‌کنند. در سالهای بعد از انقلاب اسلامی که توسعه چشمگیری در آموزش عالی کشور حاصل شده و افزایش تعداد اعضای هیئت های علمی متناسب با آن توسعه نبوده کار جغرافیدانان مشکل تر و اوقات فراغت آنان از آنچه بوده هم کمتر شده است. ولی با وجود این، هستند افرادی که با داشتن گرفتاریهای گوناگون زندگی دشوار امروزی، ساعاتی از وقت خود را چه به پیروی از ذوق و علاقه شخصی و چه در اجرای برنامه‌های اجرایی صرف تحقیق و تتبع می‌کنند و حاصل کار خود را به صورت مقالات و احیانا " کتابها و گزارشاتی منتشر می‌سازند. همه می‌دانیم که جغرافیا علم زندگی است و جغرافیدانان با مطالعه انسان و محیط زیست او و روابط بین آنها سرو کار دارند. ولی در جهان امروز تنها جغرافیدان نیست که در باره انسان و محیط زیست مطالعه می‌کند، هستند دانشمندان فراوانی که هم‌ریک به اقتضای سوابق علمی و زمینه‌های تخصصی خود در باره گوشه یا جنبه‌ای از محیط زیست و زندگی انسان تحقیق می‌کنند و طبیعی است که آثار فکری این قبیل دانشمندان بدون آنکه نویسندگان و محققین آن ادعایی به جغرافیدانی داشته باشند، رنگ و طبیعت جغرافیایی خواهد داشت. در کشور که در حال توسعه اقتصادی باشد، مطالعات جغرافیایی اعم از اینکه بوسیله جغرافیدانان حرفه‌ای یا افرادی دیگر انجام شود در آن زیاد صورت می‌پذیرد.

در ایران ما هم در سالهای بعد از انقلاب اسلامی ایران، توجه به مسائل جغرافیایی بدون اینکه ارتباط آن مسائل با جغرافیا روشن و یاد آوری شده باشد، فوق العاده زیاد شده است.

در همین مدت بدون اغراق مدها مقاله جغرافیایی در روزنامه‌ها

و مجلات متعددی که از برکت انقلاب بوسیله نهادهای و بنیادهای مختلف انقلابی و یا مؤسسات علمی دولتی و خصوصی چاپ می‌شود منتشر شده است. در میان روزنامه‌ها بیشتر از همه باید از روزنامه‌های اطلاعات و کیهان و جمهوری اسلامی نام برد که صرف نظر از اطلاعات خبری فراوان که جنبه جغرافیایی دارد، در کمتر شماره‌ای از این روزنامه‌ها است که در صفحات وسط آن یک یا چند مقاله جغرافیایی بچشم‌نخورد. از جمله می‌توان به مقالات متعدد مربوط به ترافیک و آلودگی تهران و کشاورزی و صنعت و طرق ارتباطی مملکت و سیاست‌های خارجی نام برد.

از جمله مجلات غیررسمی که در آن مقالات جغرافیایی زیاد بچشم می‌خورد، دانشمند، اطلاعات علمی، مجلات دانشکده‌های ادبیات و علوم انسانی مجلات اقتصادی و سیاسی متعدد، دانستنیها، کشاورز، شاهد، پیام انقلاب، جنگل و مرتع، سنبله، صنعت حمل و نقل و بندرودریا را می‌توان نام برد. بنظر این نگارنده، مجله صنعت حمل و نقل را باید در ردیف یکی از باارزش‌ترین مجلات امروز ایران به حساب آورد که کمتر اطلاعیه یا خبرنادرستی در آن می‌توان یافت و اغلب مقالات آنها حاصل ماهها تحقیق و تتبع بوسیله کارشناسان واجد شرایط است.

از بررسی و مطالعه مقالات جغرافیایی منتشره در این قبیل نشریات است که می‌توان با محاسبات آماری به روند تحقیقات جغرافیایی در ایران پی برد، ولی چون تعداد این گونه انتشارات از دهها و شمار مقالات منتشره در آنها از صدها بلکه هزارها می‌گذرد و بررسی آنها فراغت و نیروی زیادی می‌طلبد، این نویسنده در نظر دارد که بررسی اجمالی خود را در نشریه‌های تخصصی جغرافیایی و محتویات آنها انجام دهد و امیدوار است که این اقدام او روند تحقیقات جغرافیایی را در ایران امروزی تا حدی روشن سازد و یا لاقلاً راه را برای جوانانی که ممکن است بخواهند با فراغت و نیروی بیشتری این مطالعه را ادامه دهند باز نماید.

انتشارات تخصصی جغرافیایی

در میان دهها نشریه ماهانه یا فصلنامه که در ایران امروز در زمینه‌ها مختلف چاپ و منتشر می‌شوند تنها سه نشریه جنبه تخصصی جغرافیایی را

دارند و این نویسنده برای روشن ساختن روند تحقیقات جغرافیایی تنها از همین نشریه‌ها استفاده کرده است. بنابراین لازم می‌داند همین جا از دانشمندانی که مقالات جغرافیایی سودمند در نشریه‌های دیگر داشته‌اند و از آنها و کار آنها در این نوشته‌ها یادی به میان نیامده است، عذر بخواهد.

آن سه نشریه عبارتند از :

۱- رشد آموزش جغرافیا : این نشریه فصلی یکی از سری مجلات رشدی است که بوسیله گروه جغرافیای دفتر تحقیقات و برنامه ریزی و تألیف کتابهای درسی سازمان پژوهشی و برنامه ریزی وزارت آموزش و پرورش از بهار سال ۱۳۶۴ مرتب منتشر شده است. این نشریه که به سردبیری دکتر حسین شکویی زیر نظر هیئت تحریریه تهیه می‌شود در حال حاضر تنها مجله جامع و به تمام معنی جغرافیایی است که علاوه بر مقالات تحقیقی و سرمقاله‌هایی بسیار آموزنده و بحث‌های مفید دارای بخش‌های چندی شامل پرسش و پاسخ، مقالات جغرافیایی از مجلات خارجی، مقالات و اطلاعات جغرافیایی، نقد و معرفی کتابهای تازه و بالاخره اخبار جغرافیایی قابل استفاده جغرافیدانان در سطوح مختلف می‌باشد.

در بررسی حاضر جمعا " از ۱۵ شماره این نشریه استفاده شده است.

۲- فصلنامه تحقیقات جغرافیایی به مدیریت دکتر محمد حسین پاپلی یزدی دانشیار گروه جغرافیای دانشگاه مشهد و سرپرست بخش تحقیقات جغرافیایی مرکز تحقیقات اسلامی وابسته به آستان قدس رضوی که بدون تردید وزین‌ترین و مهم‌ترین نشریه جغرافیایی در ایران امروزی است که منحصر " به چاپ مقالات تحقیقی می‌پردازد. این فصلنامه زیر نظر هیئت تحریریه ۱۹ نفری از استادان پیر و جوان جغرافیا در دانشگاه‌های ایران تهیه می‌شود.

اولین شماره آن در تابستان سال ۱۳۶۵ منتشر شده و جمعا " ۸ شماره آن در بررسی حاضر مورد استفاده واقع شده است.

۳- مجموعه مقالات جغرافیایی که به همت آقای دکتر محمد حسین پاپلی یزدی بعد از برگزاری اولین سمینار بین‌المللی جغرافیایی که در بهمن ۱۳۶۴ در مشهد انجام شد در چهار جلد منتشر شده و بیشتر برگزیده گزارشات و سخنرانیهایی است که در آن سمینار ارائه شده است. در بررسی فعلی، هسر

چهار شماره مورد استفاده واقع شده است.
 در این جا لازم به یادآوری است که مؤسسه جغرافیای دانشگاه
 تهران هم با انتشار شماره ۲۳ گزارشات جغرافیایی خود تحت عنوان
 " پژوهش های جغرافیایی " نشریه تخصصی تازه ای در شهریور ماه ۱۳۶۷ وارد
 صحنه ساخته است که چون فاصله زمانی انتشار آن معلوم نیست در مطالعه
 حاضر منظور نشده است.

روش انجام تحقیق

بررسی روند تحقیقات در زمینه های مختلف علمی همواره از طریق
 آمارگیری از آثار و نوشته های مربوط به آن علم انجام می شود. در مورد روند
 تحقیقات جغرافیایی در ایران کنونی، این نویسنده با بکار بردن روش های ساده
 آماری، نوشته های سه مرجع اساسی پیش گفته را مورد بررسی و نتیجه گیری
 قرار داده است. قبل از همه چیز یک جدول آماری از تمام مقالات منتشر شده در
 نشریات مورد بحث تنظیم شده است (جدول شماره ۱).

مقالات مزبور بر اساس تقسیم بندی کلی به جغرافیای طبیعی، انسانی
 و متفرقه تقسیم شده و زیر هر یک از سه عنوان کلی، مباحث متعددی بصورتی
 که در جدول شماره ۲ نشان داده شده در نظر گرفته شده است. آنگاه در
 داخل هر یک از بخشها تقسیم بندی مرحله دوم و سوم ترتیب داده شده که در آن
 نیز اصول آماری ساده رعایت شده و در پایان نتیجه گیری کلی بعمل آمده است.

بررسی اولی جمیع مقالات

جدول شماره ۱ بر اساس تفکیک کلی و جزئی مقالات جغرافیایی و محل
 و نشر آنها تنظیم شده است. از مطالعه این جدول چنین استنباط می شود که از
 نظر تعداد، جمع مقالات مهم هر یک از سه نشریه بشرح زیر بوده است.

جدول شماره ۱ - تعداد و انواع مقالات جغرافیایی در انتشارات سه گانه

موضوع	رشد آموزش جغرافیا	فصلنامه تحقیقات جغرافیایی	مجموعه مقالات جغرافیایی	جمع	درصد از کل
جغرافیای طبیعی عمومی	۱	۵	—	۶	۲
هوا و اقلیم شناسی	۹	۱۸	۴	۳۱	۹
ژئومورفولوژی	۷	۱۰	۲	۲۱	۶
هیدرولوژی	۶	۴	۶	۱۶	۴
جغرافیای زیستی	—	۶	—	۶	۲
محیط زیست	۵	—	—	۵	۱
فضا	۶	—	۳	۹	۲
جغرافیای انسانی عمومی	۳	—	—	۳	۱
جغرافیای جمعیت	۶	۱۰	۴	۲۰	۶
جغرافیای مهاجرت	۴	۵	—	۹	۲
جغرافیای شهری	۱	۱۷	۶	۲۴	۷
جغرافیای روستایی	—	۵	۷	۱۲	۳
جغرافیای عشایری	—	۷	۲	۱۰	۳
جغرافیای اقتصادی	۷	۱۴	۸	۲۹	۸
جغرافیای کشاورزی	۱۶	—	۲	۱۸	۵
جغرافیای آبیاری	۳	۷	۲	۱۲	۳
جغرافیای تاریخی	۱	۴	—	۵	۱
جغرافیای سیاسی	۲	۲	—	۴	۱
متفرقه	—	—	—	—	—
جغرافیای ناحیه‌ای	۲۶	۴	۳	۳۳	۹
فلسفه جغرافیا	۶	۱۷	۳	۲۶	۷
آموزش جغرافیا	۱۸	—	—	۱۸	۵
نقد و معرفی کتاب	۱۶	۱	—	۱۷	۵
کارتوگرافی	۶	۴	۳	۱۳	۴
کارتبرد جغرافیا	۲	—	۵	۷	۲
جغرافیای زبانها	۱	—	۲	۳	۱
تعاریف جغرافیا	۴	—	—	۴	۱
جغرافیدانها	۱	—	۱	۲	۱
جهانگردی	۱	—	—	۱	—
جمع	۱۵۸	۱۴۰	۶۶	۳۶۴	۱۰۰

جدول شماره ۲ - تعداد مقالات جغرافیایی در انتشارات سه گانه

تعداد مقالات رشد آموزش جغرافیا	۱۵۸	یا	۴۳٪	جمع مقالات
" " فصلنامه تحقیقات جغرافیایی	۱۴۰	یا	۳۹٪	" "
" " مجموعه مقالات جغرافیایی	۶۶	یا	۱۸٪	" "
جمع	۳۶۴			۱۰۰

ملاحظه می‌شود که از نظر تعداد مقالات، با لاترین رقم ۴۳٪ رارشد آموزش جغرافیا به خود اختصاص داده و بعد از آن فصلنامه ۳۹٪ و درپایان مجموعه مقالات است که ۱۸٪ را دربرداشته است. در تقسیم بندی کلی ۳۶۴ مقاله بر اساس مطلب در انتشارات سه گانه به نتیجه زیر می‌رسیم:

جدول شماره ۳ - تعداد مقالات نشریات سه گانه بر اساس تقسیم بندی

کلی موضوعی

موضوع	تعداد مقالات در	تعداد مقالات در فصلنامه	تعداد مقالات	جمع	%
رشد آموزش جغرافیا تحقیقات جغرافیایی در مجموعه مقالات جغرافیا					
جغرافیای طبیعی	۳۴	۴۳	۱۷	۹۴	۲۵٪
جغرافیای انسانی	۴۳	۷۱	۳۲	۱۴۶	۴۰٪
متفرقه	۸۱	۲۶	۱۷	۱۲۴	۳۵٪
جمع	۱۵۸	۱۴۰	۶۶	۳۶۴	۱۰۰

از مشاهده جدول فوق چنین نتیجه می‌گیریم که مطالب مربوط به جغرافیای انسانی در تقسیم بندی کلی با رقم ۴۰٪ بیشتر از دو قسمت دیگر بوده است، چون مباحث مربوط به جغرافیای طبیعی ۲۵٪ و سایر مطالب متفرقه ۳۵٪ را به خود اختصاص داده است.

بررسی تفصیلی مقالات بر اساس موضوع

حال اگر مقالات هر بخش را بر اساس موضوع تفکیک کنیم، جداول زیر بدست خواهد آمد:

جدول شماره ۴- تقسیم بندی مباحث جغرافیای طبیعی در هر سه نشریه

مبحث	تعداد	درصد
هواشناسی و اقلیم شناسی	۳۱	۳۳
ژئومورفولوژی	۲۱	۲۲
هیدرولوژی	۱۶	۱۷
فضا	۹	۱۰
جغرافیای زیستی	۶	۶
جغرافیای طبیعی و عمومی	۶	۶
محیط زیست	۵	۶
جمع	۹۴	۱۰۰

لازم به توضیح است که رقم بالای مقالات هواشناسی و اقلیم شناسی به این علت است که فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، شماره ۴ (بهار ۱۳۶۶) خود را به مناسبت هم زمانی تاریخ انتشار آن با روز هواشناسی جهانی به مسائل هواشناسی تخصیص داده و در آن شماره از فصلنامه، تمام مقالات (جمعاً ۱۱) بوسیله محققین و کارشناسان سازمان هواشناسی نگارش یافته است. بعد از اقلیم و هوا ژئومورفولوژی با لاترین رقم را در جغرافیای طبیعی به خود اختصاص داده و پس از آن هیدرولوژی که از آن مطالب مربوط به آب و آبیاری هم منظور شده در درجه سوم قرار گرفته است. مطالب مربوط به فضا بیشتر مربوط به رشد آموزش جغرافیای بوده و جنبه آموزشی داشته است.

از اعمال همین رویه در زمینه جغرافیای انسانی جداول زیر بدست می آید:
جدول شماره ۵- تقسیم بندی مباحث جغرافیای انسانی در هر سه نشریه

مبحث	تعداد	درصد
جغرافیای اقتصادی	۲۹	۲۰
جغرافیای شهری	۲۴	۱۶
جغرافیای جمعیت	۲۰	۱۴
جغرافیای کشاورزی	۱۸	۱۲
جغرافیای روستایی	۱۲	۸
جغرافیای آبیاری	۱۲	۸
جغرافیای عشایری	۱۰	۷
جغرافیای مهاجرت	۹	۶
جغرافیای تاریخی	۵	۴
جغرافیای سیاسی	۴	۳
جغرافیای انسانی عمومی	۳	۲
جمع	۱۴۶	۱۰۰

بدیهی است که اگر جغرافیای اقتصادی را بطوری که در بعضی محافل متداول است، بخشی مستقل از جغرافیای انسانی در داخل تقسیمات کلی جغرافیا فرض کنیم که در آن صورت جغرافیای کشاورزی هم خود بخود به آن خواهد پیوست و اگر مباحث روستایی، عشایری و مهاجرت را زیر عنوان کلی جمعیت در نظر بگیریم چنانکه بسیاری از جغرافیدانان این مباحث را با هم مورد مطالعه قرار می دهند، جدول مورد بحث ما بصورت دیگری در خواهد آمد. ولی در اینجا به منظور تفکیک بیشتر مباحث از همدیگر، مباحث ۱۱ گانه زیر عنوان کلی جغرافیای انسانی آمده است. در این جدول اگر از ردیف اول یعنی جغرافیای اقتصادی که خود شامل سرفصلهایی چند خواهد شد صرف نظر کنیم، خواهیم دید که مسائل مربوط به شهر و شهرنشینی که در زندگی امروز ما بدون

تردید حساس‌ترین مسئله جغرافیا است، بیشتر از هر موضوع دیگر جلب توجه جغرافیدانان را نموده و بعد از آن جمعیت که ازدیاد آن نیز از نظر حساسیت و اهمیت دست کمی از شهر نشینی ندارد و در واقع ملازم است در ردیف دوم قرار گرفته و پس از آن کشاورزی و مباحث دیگر در جدول جا گرفته است.

جدول شماره ۶، مباحث بخش متفرقه را در تقسیم بندی اولی نشان می‌دهد. در این جدول مباحثی منظور شده که در حله اول به راحتی نمی‌توان آنها را جزء تقسیمات کلی طبیعی یا انسانی دانست. از طرف دیگر بعضی از این مباحث مانند جغرافیای ناحیه‌ای، فلسفه جغرافیا و آموزش جغرافیا و کارتوگرافی از چنان اهمیتی برخوردارند که می‌توان آنها را بخش جداگانه‌ای در ردیف طبیعی و انسانی دانست. به هر حال در مطالعه حاضر بنا به ملاحظات، تحت یک عنوان متفرقه آورده شده است.

جدول شماره ۶ - تقسیم بندی مباحث متفرقه

مبحث	تعداد	درصد
جغرافیای ناحیه‌ای	۳۳	۲۷
فلسفه جغرافیا	۲۶	۲۰
آموزش جغرافیا	۱۸	۱۵
معرفی و نقد کتاب	۱۷	۱۳
کارتوگرافی و عکس خوانی	۱۳	۱۰
جغرافیای کاربرد	۷	۶
تعاریف	۴	۳
جغرافیای زمان	۳	۳
جغرافیدانها	۲	۲
جهانگردی	۱	۱
جمع	۱۲۴	۱۰۰

از ۳۳ اثر تحقیقی در باره نواحی و مناطق، ۲۶ اثر در رشد آموزش جغرافیا آمده است، زیرا که سیاست مجله این بوده است که در هر شماره يك کشور جهان را برای استفاده دبیران و آموزگاران معرفی نماید و همین امر رقم مقالات ناحیه‌ای آن مجله را بالا برده است. ۷ مقاله دیگر جغرافیای ناحیه‌ای بیشتر در باره سرزمین‌های خراسان بوده که در فصلنامه تحقیقات جغرافیایی و مجموعه مقالات جغرافیایی انتشار یافته است. سرفصل فلسفه جغرافیا شامل تمام تحقیقاتی است که نظرات مختلف کلاسیک و برداشتها و بینش‌های جدید اسلامی را که به صورتها و عناوین مختلف ابراز شده و نیز مآخذ شناسی و روش تحقیق را در بر داشته است. تمام مقالات مربوط به آموزش جغرافیا چنانکه انتظار می‌رود در رشد آموزش جغرافیا که هدف آن راهنمایی دبیران و آموزگاران جغرافیا در امور آموزشی است، منتشر شده است.

همانطور که اعتبار معرفی و نقد کتابهای جغرافیایی را باید از آن همان مجله دانست، در این جا لازم به یادآوری است که مجله رشد آموزش جغرافیا علاوه بر مقالاتی که در جداول فوق منظور شده، بخشهای بسیار مفیدی به صورت اخبار جغرافیایی و سئوال و جواب‌های علمی داشته است که در بررسی فعلی به حساب نیامده است.

آخرین جدولی که در این تحلیل مقدماتی از تحقیقات جغرافیایی بعمل آمده جدول شماره ۷ است که تجزیه مقالات دو مجله مستمر و مداوم جغرافیایی یعنی رشد آموزش جغرافیا و فصلنامه تحقیقات جغرافیایی را نشان می‌دهد و ممکن است در برنامه ریزی گردانندگان آن مجلات از لحاظ ایجاد تعادل در نوع مباحث تکیه بیشتر روی کمبودها مفید واقع شود.

جدول شماره ۷ - تجزیه مقالات جغرافیایی در دوشهریه مداوم

موضوع	رشد آموزش جغرافیا		فصلنامه تحقیقات جغرافیایی	
	تعداد	درصد	تعداد	درصد
جغرافیای طبیعی	۳۴	۲۲	۴۳	۳۱
جغرافیای انسانی	۴۳	۲۷	۷۱	۵۱
جغرافیای ناحیه‌ای	۲۶	۱۶	۴	۳
آموزش جغرافیا	۱۸	۱۱	—	—
معرفی و نقد کتاب	۱۶	۱۰	—	—
متفرقه	۲۱	۱۴	۲۲	۱۵
	۱۵۸	۱۰۰	۱۴۰	۱۰۰

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

از ملاحظه جداول متعددی که در این مختصر ارائه گردید، نتایج زیر

استنباط می‌شود:

- ۱- از میان ۳۶۴ مقاله که زمینه مطالعه حاضر را فراهم کرده ۱۴۶ مقاله یا ۴۰ درصد از تمام مقالات، مربوط به جغرافیای انسانی است و این امر گرایش مسلم جغرافیدانان ایران را به جغرافیای انسانی بخوبی نشان می‌دهد.

این گرایش هم از چند جهت طبیعی بنظر می‌رسد. یکی اینکه اکثریت جغرافیدانان سطح بالا که در دانشگاهها و مؤسسات آموزش عالی کشور به تدریس و تحقیق اشتغال دارند، تخصص خود را در زمینه های اقتصادی و انسانی احراز کرده‌اند. دوم اینکه طبیعت مباحث جغرافیای انسانی چنان است که غیر جغرافیدانان حرفه‌ای هم می‌توانند درباره آنها قلم فرسایی کنند.

۲- در داخل جغرافیای انسانی، مسائل مربوط به شهرنشینی و جمعیت (شامل سیما و نقش شهرها - سکونتگاههای شهری - ترافیک و حمل و نقل شهری - اقتصاد شهری - اقلیم شهری و آلودگی های آن، جمعیت شهر و روستا - از لحاظ ترکیب و پراکندگی و انواع مهاجرت ها و امثال آن) بیشتر مورد توجه است و مسائل مختلف جغرافیای اقتصادی با تمام اهمیتی که در شرایط امروزی کشور دارد، در درجه دوم اهمیت قرار می‌گیرد.

۳- از تمام مقالات جغرافیایی مورد مطالعه فعلی ۹۴ مقاله یا ۲۶ درصد مربوط به مسائل جغرافیای طبیعی است. چنین بنظر می‌رسد که در این زمینه ها به مباحث هواشناسی و اقلیم شناسی بیشتر توجه می‌شود. چون بیشتر از ۳۰ درصد تمام مقالات جغرافیای طبیعی را این دو مبحث به خود اختصاص داده است. بعد از این دو ژئومورفولوژی و هیدرولوژی به ترتیب در درجه دوم و سوم قرار دارند و آنچه از تمام جنبه‌های طبیعی ضعیف تر است و کمتر بدان توجه شده جغرافیای زیستی است.

۴- مقالات مربوط به فلسفه جغرافیا و تعاریف علم و ابـرا ز برداشت‌ها و بینش‌های جدید اسلامی سعی در نفی مبانی فکری جغرافیدانان قرون ۱۹ و ۲۰ در مغرب زمین، با اینکه از نظر تعداد چندان زیاد نیست، به نسبت روز افزون است و از آغاز یک نهضت فکری جغرافیایی که ملازم تحولات سیاسی ایران بعد از انقلاب اسلامی است، حکایت می‌کند.

چند پیشنهاد

یکی از نتایج حاصل از بررسی مقالات جغرافیایی، مشاهده کمبودهای محسوسی است که در بعضی زمینه‌های فکری جغرافیایی وجود دارد و جا دارد آن عده از محققان جوان ما که آمادگی علمی و ذهنی برای انجام تحقیقات

در آن زمینه‌ها را دارند توجه بیشتری به آنها معطوف نمایند. از آن جمله است: الف - جغرافیای سیاسی: بنابر جدول شماره ۱ از مجموع ۳۶۴ مقاله مورد بررسی فعلی تنها ۴ مقاله مربوط به مسائل سیاسی بوده است. در حالیکه شرایط ژئوپولیتیکی امروز کشور ما چه از لحاظ مرزها در رابطه با کشورهای همجوار و چه از لحاظ موقعیت جمهوری اسلامی ایران در آسیای جنوب غربی و با لاکره در جهان با توجه به سیاست خاص نه غربی نه شرقی که شعار آن در رابطه بین المللی است، تحقیقات و مطالعات بیشتری در زمینه جغرافیایی سیاسی می‌طلبد.

ب - جغرافیای تاریخی: بنابر عقیده بعضی از متفکرین جوان، مسائل جغرافیایی مربوط به گذشته در زندگی آشفته امروزی ما کاربردی ندارد و به همین علت کمتر مورد توجه قرار می‌گیرد. در حالیکه اولاً "بسیاری از مسائل و مشکلات اقتصادی و اجتماعی امروز ما ریشه در گذشته دارد و چه بسا بررسی مسائل جغرافیایی یکی دو قرن اخیر راه گشایی برای حل معضلات فعلی ما باشد.

ثانیا "بسیاری از سوانح تاریخ غنی و چند هزار ساله ما نتیجه مستقیم مسائل جغرافیایی از قبیل موقعیت های استراتژیکی در منطقه، عواض جغرافیایی محلی از قبیل رشته کوهها و معابر کوهستانی و راهها و بیابانها و جنگلها و مسافت های کم یا زیاد و امثال آن بوده که در خلال صفحات تاریخ، جسته و گریخته بدانها اشاره شده ولی بر اثر وجودی و سرنوشت سازی آنها کمتر توجه شده است و جا دارد محققین ما با استفاده از صدها کتاب تاریخ موجود در این باره یعنی در خصوص تأثیر عوامل جغرافیایی محیط زیست فلات ایران در شکل دادن تاریخ اقوام ایرانی، مطالعات عمیق بعمل آورند.

ج - جغرافیای اسلامی: جای بسی تأسف است که تاکنون هیچیک از جغرافیدانان حرفه‌ای ما به ترجمه یا تفسیر و تحشیه هیچ یک از دهها کتاب جغرافیایی که از دانشمندان و جغرافیدانان از قرون اول هجری تا زمان حاضر به عربی یا به فارسی بجای مانده نپرداخته و در مقایسه مناظر و چشم اندازهای جغرافیایی گذشته و حال یا در تحول نامهای جغرافیایی قدیمی و انطباق نامهای تاریخی با اسامی جدید قدمی برنداشته اند و آنچه تاکنون در این

زمینه‌ها کار شده که خوشبختانه کم نیست و ارزش فراوان هم دارد، بوسیله مورخین و ادبا و محققینی انجام شده که ادعایی به جغرافیادانی نداشته‌اند. این نقص بزرگ‌را دیگران ناشی از کم‌بضاعتی جغرافیادانان و یا عدم تسلط کافی آنان بر زبان عربی و حتی فارسی دانسته‌اند و عده‌ای آن را نتیجه مستقیم آشنایی بیشتر جغرافیادانان با یک زبان خارجی که در آن آموزش دیده‌اند می‌دانند. به هر حال این نقصی است که وجود دارد و یک خلاء علمی است که تنها بوسیله جغرافیادانان واجد شرایط می‌تواند از میان برداشته شود و جا دارد که محققان توجه خاص خود را بدان معطوف سازند.

د - تکنیکهای جدید: تمام کسانی که علم جغرافیارادر دانشگاههای خارجی کسب کرده‌اند و مخصوصاً "آنهايي که این فرصت مغتنم در سالهای اخیر نصیب آنها شده است به خوبی می‌دانند که در تحقیقات و مطالعات این علم تا چه اندازه از وسایل علمی جدیدی که تکنولوژی قرن بیستم فراهم ساخته است، استفاده می‌شود. متأسفانه تا جایی که این نویسنده اطلاع دارد تاکنون در هیچیک از گروههای آموزشی جغرافیا در دانشگاهها حتی تنها مؤسسه جغرافیای دانشگاه تهران کمترین نمونه‌ای از کمپیوترهای مخصوص و دستگاههای مستقل گیرنده اطلاعات ماهواره‌ای و وسایل دور سنجی که از ۲۰ سال پیش در بیشتر دانشگاههای امریکا و بعضی کشورهای اروپا متداول شده وجود ندارد و معلوم نیست مقالاتی که چندتن از محققین جوان ما درباره کاربرد اطلاعات ماهواره‌ای در ژئومرفولوژی و کارتوگرافی و یا روشهای دور سنجی در نشریه‌های مورد مطالعه منتشر ساخته‌اند تا چه حد مسئولان امر و گردانندگان دانشگاهها را در باره ضرورت تامین وسایل و تکنیکهای جدید برای گروهها و آزمایشگاههای جغرافیا، بیدار ساخته است. آنچه که جغرافیادانان مادر این زمینه می‌توانند انجام دهند این است که هرچه بیشتر ضرورت استفاده از تکنیکهای جدید را با تأکید کافی بیان کنند تا انشاءالله روزی بیاید که آرزوهای آنها برآورده شود و بتوانند از وسائل مدرن فنی در مطالعات خود بهره‌گیری کنند.